

Frank Raddatz-cal társalogna (Lettre Internationale, német kiadás, 1994 júniusa) Heiner Müller elpanaszolja, hogy a két fél-Németország, melyet korábban egymás befalásának vágya éltetett, az egyesülés után eltűnt. A helyén „egy megnevezhetetlen vákuum keletkezett, amelyet a márka tart össze”. Erre nem épülhet fel nemzet és nemzeti állam, amely Kleist számára még eszme és utópia volt. Az első világháború után – mondja tovább Müller – ez az eszme már csonkán vegetált tovább, Hitler idején pedig csupán öngyilkos energiák összefogására szolgált. Ma „Németország az egységes pénznemre (Währungsunion) korlátozódik”.

Csak melleleg jegyzem meg, hogy a nemzeti és a nemzeti állam nem fogható fel szinonimának, mert a nemzet fogalmában rejlő történelmi folyamatosság és kulturális-nyelvi specifikum a nemzeti állam fokozatos feloldódása után is eleven marad beláthatatlan időnkig. Arra is csak utalni szeretnék, hogy a hitlerájt lelki értelemben megszüpíti, aki a kollektív öngyilkossággal azonosítja; valójában nem az öngyilkos, hanem a gyilkos energiák összefogására szolgált, és ezzel persze hasonló energiákat mozgósított önmaga ellen. Ez azonban magatartásának nem célja, hanem következménye volt. Hitlert éppoly kevésbé mozgatta a halál-ösztön, mint napjainkban Szaddamot: ő is hatalmon maradt volna, ha létét eltűri a világ.

Müller idézett megállapításának lényegével azonban egyetértek, Németországot vonzó eszmények híján a pénzneme tartja össze. Ez azonban nem német sajátosság. A nyugati világ a szocializmus óta nem termelt ki humanisztikus alapvetésű, univerzális ideológiát. A piacgazdaság, mely Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban a „demokrácia” szóból áradó fluidummal burkolja be önnön prózai lényét, minden igényt kielégíthet, csak éppen az emberek eszmény-szükségletét nem. Legfeljebb az egykori kváziszocializmus országában akadnak olyan emberek, akik – mivel megszokták, hogy eszmények fűtik őket – orgazmusos önfeledtséggel harognak, hogy „Világbaaank” és „Reprivatizációóóó”. A szocializmus világméretű kompromittálódása és gyakorlati bukása ebből a szempontból valóban életveszélyes. Ha nem tűnik fel a nem túl távoli jövőben a világpiac mind centralizáltabb rendjének valamiféle demokratikus ihletésű és mégis működőképes alternatívája, akkor belezuhanhatunk abba a – Müller szavával élve – vákuumba, mely magasrendű civilizációnk és barbár ösztönletünk között sötétlik. Heiner Müller Nietzschét idézi: „Az emberiségnek új Mi célból?-ra van szüksége” A balkáni vérengzést ennek hiányára vezeti vissza. „Ez új minőség – írja. – A háború tiszta értelem-kereséssé (Sinnsuche) válik. Így nézve ez inkább vallásháború, mint nem-

törmelékekkel és gondolat-foszlányokkal tömi be. Ha ebben az állapotban is megőrzi korábbi érvényesülési kényszerét, és hozzá régi szellemi képességeit és készségeit, akkor olyan levest tálal elénk, öblös bográcsban, melyben pompás húsdarabok úszkálnak rengeteg zöltség között. Az igazi szellemesség, például Heinenél, egy rejtett vagy defenzívába szorult igazság váratlan érvényesülése, dialektikus

folyamat, melyet a valóság és a róla alkotott elképzelések közti feszültség mozgat. Heiner Müller szellemességét az idézett esetben a megbotránkoztatás vágya mozgatta, össze nem illő fogalmakat fektetett közös paplan alá, és nem érdekeltte, hogy a köztük támadt feszültségnek van-e köze a valósághoz.

A balkáni háborúk okaihoz több felől közeledhetünk. Hegel irányából jöve állíthatjuk, hogy a társadalmi fejlődés fontos szakaszain egyetlen közösség sem ugorhat át. A délszláv népetek nemzetek fölötti egységbe kényszerítették, mielőtt még kialakíthatták volna nemzetállamukat és nemzeti identitásukat. Hozzátehetjük ehhez, hogy az al-államokat a kulturális és civilizatórikus fejlődés egymástól igen különböző stádiumaiban terelték a közös akolba. Ráadásul nem a leggazdagabb és legfejlettebb nemzet rendelkezett a politikai-katonai erőfölénnyel, így hát a legerősebb hadsereget felvonultató náció az igazság – az egyenlőségre törés – pátozával kezdhette meg háborúját. De kiindulhatunk abból is, hogy ebben a há-

boróban, főként kevert népességű területeken, a vidéki lakosság nagy tömegei kényszerültek a városokba, és mivel nem bírtak még meggyökeresedni itt, a jugoszláv válság létbizonytalansággal töltötte el őket, melyet a nacionalista vezetők – érdekes módon Milosevicstől és Tudjmantól Karadzicsig egytől egyig faluról jöttek – az örületig csigáz- tak. Valószínűleg mindkét megközelítés jogos. Azt is feltétlenül mérlegelni kell, hogy egy diktatórikusan irányított állam szétesése rengeteg korábban elfojtott energiát szabadít fel, köztük pusztítókat is. Egyszóval sok mindennek mondható a balkáni borzalom, csak éppen vallásháborúnak vagy metafizikai öldöklésnek nem. Kényelmetlen érzésekkel írom ezt le, mert egyrészt érzem, hogy mondandóm nem olyan érdekes, mint Heiner Mülleré, másrészt a fejemet tenném rá, hogy érveimet éppígy elmondhatta volna ő is.

EÖRSI ISTVÁN Müller és Strauss

zetek közötti. Ez metafizikai háború.” A posztmodern technikát nyúzókéssel és szemkibökő eszközökkel elegyítő precivilizatórikus barbárság tombolása: értelemkeresés, metafizika.

Könnyű volna ezt az okfejtést elintézni azzal, hogy Müller a jóléti társadalmak erkölcsi-szellemi válságát a boszniai, vagy tágabb értelemben: ex-jugoszláviai háború magyarázatára használja fel, ami megengedhetetlen. De ha egy Müller-formátumú ember ilyen durva logikai hibát követ el, akkor okkal szimatolhatunk mélyebb okok után. Kézenfekvő például a feltételezés, hogy – kerül, amibe kerül – érdekes és szellemes akar lenni. Megfigyeltem, Magyarországon is, hogy számos kitűnően képzett ex-marxista egyszerűen szégyenkezni kezd a múltja miatt. Villámgyorsan kilapátolja az agyából, amit harminc-negyven-ötven éven át beléltöltött, és az így létrejött tiszta úrt a keze ügyébe eső eszme-forgácsokkal, ötlet-

boróban, főként kevert népességű területeken, a vidéki lakosság nagy tömegei kényszerültek a városokba, és mivel nem bírtak még meggyökeresedni itt, a jugoszláv válság létbizonytalansággal töltötte el őket, melyet a nacionalista vezetők – érdekes módon Milosevicstől és Tudjmantól Karadzicsig egytől egyig faluról jöttek – az örületig csigáz- tak. Valószínűleg mindkét megközelítés jogos. Azt is feltétlenül mérlegelni kell, hogy egy diktatórikusan irányított állam szétesése rengeteg korábban elfojtott energiát szabadít fel, köztük pusztítókat is. Egyszóval sok mindennek mondható a balkáni borzalom, csak éppen vallásháborúnak vagy metafizikai öldöklésnek nem. Kényelmetlen érzésekkel írom ezt le, mert egyrészt érzem, hogy mondandóm nem olyan érdekes, mint Heiner Mülleré, másrészt a fejemet tenném rá, hogy érveimet éppígy elmondhatta volna ő is.

A szóbanforgó interjúban, melyben remek eszmefuttatók találhatók Shakespeare-ről és Brechtről, Augustusról és Horatiusról, a forradalomról és az istenről, Heiner Müllert újból és újból elcsábítja az a vágy, hogy érdekes teóriákat állítson elő. „Németországban minden a király körül forog, aki sohasem volt és akit sohasem találtak.” Ez nagyon igaz, Németországban valóban minden a király körül forog, csak azt kell ehhez a teljes igazság kedvéért hozzátennünk, hogy „kivéve, ami nem”. Müller okfejtése így folytatódik: „Ez sok német értelmiségi Sztálin-kultuszának alapja.” És mi a magyar (bolgár, olasz, francia, orosz, kínai stb.) értelmiségiek Sztálin-kultuszának alapja? Az egész világon minden a király körül forog? Akkor miért specifikusan német ez a forgás? Brecht – olvasom – németként nézte kritikátlanul Lenint. Hát Lukács? És Majakovszkij? Aragon?

Ámulatom az interjú vége felé érte el csúcspontját, ahol Müller – Arnold Gehlenre hivatkozva – kifejti, hogy „Más az olyan ember, aki fejdőgéppel dolgozik, mint az, aki kézzel fej. A készülékek közbekepcselése brutalizál. Mivel mind több készülék és gép található ember és ember között, növekszik a brutalizálódás.” De hiszen a kultúra és a civilizáció fejlődése úgy megy végbe, hogy az ember mind több közvetítő tagot iktat be önmaga és vágyainak tárgya közé. Az ősember beleharapott az élő, nyers húsba – ez talán kevésbé brutális aktus, mint hogyha sülttűket terített asztalnál, evőeszközzel fogyasztjuk el? A könyv is eszköz, közvetítő tag az emberek között. Ezzel nem védem jelenlegi civilizációnk struktúráját, és főként nem vitatom, hogy a közvetítő tagok nagy része fölösleges vagy káros, butító vagy gyilkos célok szolgálatában áll. De hogyan találhat fel Heiner Müller, ez a mindez ízében urbánus lény, aki marxistákkal őrizte a disznókat évtizedeken át, ilyen primitív, romantikus, civilizáció-ellenes kotyvalékot?

Vágyódás az ő-slejmn után

Ezen a kérdésen tűnődve felöltött bennem Gottfried Benn távoli példája. Hogy erkölcsileg mentesítse magát nemzeti szocialista múltjának ódiúmatól, kidolgozta saját használatára a „kettős élet” („Doppelleben”) elméletét. Erről szóló tanulmányában megvallotta, hogy az élet, a gondolkodás és az írás nála nem esik egybe – „A személyiség egysége kérdéses dolog”. „...szellem és élet nálam két teljességgel különálló világ.” Ha jól értem, ezzel azt sugallja, hogy csak véletlenszerű, köznapi, érdektelen személye kompromittálódott bele a náciizmusba, esszenciális, szellemi lény azonban – bármit hablatyolt is ama másik – tiszta maradt. És csakugyan egyetlen Hitlerpárti vers sem található összegyűjtött művei között. Csakhogy már Klaus Mann is

A kettős élet, mint taktika és alibi felbomlasztja a személyiséget, és a rothadás rosszillatú foltjaival tarkítja még a jelentékeny életműveket is.

idézi 1937-ben írott tanulmányában Benn egyik korai, expresszionista versének, az *Énekeknek* első két sorát: „Bár ő-s-őseink lehetnének valahára./Meleg mocsárban egy csomócska nyál”, és hozzáteszi, hogy Bennre igen jellemző ez a honvágy az ember- és civilizáció-előtti ő-slejmn-formára. „Ma úgy látom, hogy ez a legpocskább közhely, amellyel a haladás eszméjét mint ’közhelyet’ prédául lehet lökni a megvetésnek.” A szellem és az élet tehát mégsem két tökéletesen különálló entitás, ahogy ezt Benn hinné és elhítené velünk. Az elmélet csak arra szolgál, hogy a zseni különleges erkölcsi jogaira hivatkozva felmentse az akcidentális fikót akcidentális aljasságainak felelőssége alól. Csakhogy a kettős élet, mint taktika és alibi, csakugyan felbomlasztja a személyiséget, és a rothadás rosszillatú foltjaival tarkítja még a jelentékeny életműveket is.

Amikor Heiner Müller úgy magyarázta Stasi-kapcsolatait, hogy ezek írói munkásságának részei voltak, vagyis összekötő tisztjét és az általa képviselt testület pusztán kulcsfontosságú témának tekintette, akkor a benni magatartás folytatására vállalkozott. Az író a tehetség jogán megteheti, amit a köznapi lényektől rossz néven veszünk, mert erkölcsi értelemben extrajogai vannak. Müller öntudatos magyarázata fölöslegessé teszi az olyan neveltséges mentegetőzéseket, melyek szerint ő senkinek sem ártott, ő járt túl a Stasi eszén és nem megfordítva, és így tovább. Először is: ha egy zseni munkáját a Stasi-kapcsolatok előreleldítik, akkor mit számítanak az olyan kicsinyes mellékkörülmények, hogy ártott-e ezzel másoknak vagy sem? Másodszor is, miért kellett volna ártania? A Stasinak többet ér a közönséges besúgó szolgálatoknál, ha leköteleztette a nyugatnémet televízióban nyugati prominensekkel csevegve meggátolja, hogy mondjuk egy olyan hullára terelődjön a szó, amelyet a berlini falnál frissen állítottak elő a keletnémet határőrök. Vagy ha bejelenti, zsebében az útlevelel, hogy a keletnémeteket sújtó utazási korlátozásokról nem hajlandó vitázni. A művész eközben néhány valóban elsőrendű darabbal bizonyítja, hogy neki is van ám kettős élete. Az egyik ilyen műben, a *Macbeth*-ben, melyet le is fordítottam – ahogy Benn idézett versét is, sok évvel ezelőtt – ő-slejmnnek mutatja összes szereplőjét, meleg mocsárban. Az emberség legparányibb cseppjét is kiszűrte Shakespeare kegyetlen világából – most már érteni vélem, hogy saját, különbejáratú kettős életének tapasztalatai készítették erre. Csakhogy ez a kettős élet

fölöttébb problematikusá vált a keletnémet állam összeomlása után. Benn lealjasító elkötelezettsége a hitleráj kezdetén a teljes nyilvánosság előtt bontakozott ki, Mülleréről utólag szivárgott ki néhány tétova adat. Ráadásul a keletnémet rendszer ideológiai alibije, a marxizmus humanista fogantatású, a náciak viszont agresszíven antihumanus ideológiát vállaltak fel. Ezt egyszerűen sutba lehet dobni, amattól azonban csak úgy szabadulhatunk meg, ha apróra zúzzuk. Igen ám, csak hogy ebben az esetben a törmelékek folyton-folyvást visszakéredzkednek okfejtéseink repedéseibe. Az élet kettősége a gondolkodás egységét is megőrli. Ennek tulajdonítom a Müller-interjú fantasztikus ingázását a remek, reális felismerések és az irracionális zagyalék között.

Véráldozat

Botho Strauss a Spiegel 1993/6 számában (ld. Színház, 1993.5.) Kelet-Európa és Közép-Ázsia új államainak nacionalista áramlatairól értekezve megjegyzi, hogy liberális-libertárius önösségünkben hamisnak és elvetendőnek tartjuk, és fel sem bírjuk fogni, „Hogy egy nép meg akarja őrizni erkölcsi törvényeit, és ennek érdekében kész a véráldozatra is.” Véráldozat: milyen nemesen cseng ez a szó! Az ősi múltba vezet vissza, Iphigéniához és Izsákhhoz, és még messzebbre, a különféle népek mitológiáiban sugárzó héroszokhoz és félistenekhez! A véráldozat azonban, amelyre Strauss utal, többnyire mítoszlanul köznapi asszonyok, öregek, gyerekek, foglyok véreinek feláldozását jelenti. Strauss is azt állítja, amit Müller: hogy erkölcsi törvényekért folynak az öldöklések, és a „véráldozat” szóval vallási konnotációt csempész a folyamat értelmezésébe. A civilizáció kontrollja alól felszabadult gyilkos ösztönök valóban atavisztikusak, de csöppet sem fennkölték, már csak azért sem, mert részben a tömegtársadalom tömegpusztító eszközeinek segítségével tombolják ki magukat. Strauss épp a tömegtársadalom lehangoló szellemiségétől undorodva bontja ki az „igazi” jobboldaliság zászlaját. Frank Raddatz a Müller-interjúban idézi a *Zárókórus* egyik mondatát: „Királyok mindig lesznek, akár felismerik őket, akár nem.” Spiegel-beli tanulmányában a király a sötétség hatalmát testesíti meg, „minden rosszat felvesz magába, hogy stabilitássá és termékenységgé változtassa. Az uralkodó a kultikus áldozat szerepét vállalja magára.” Ez is nagyon szellemes elmélet, valóban minden uralkodóra ilik, csak azt kell ehhez is a teljes igazság kedvéért hozzátennünk, hogy „kivéve azokat, akikre nem”. Az igazi király Strauss szemében a tekintély, amelyet gondolatilag nem egészen tisztességesen pártfogol abban a hadjáratában, amelyet a felvilágosodás

ellen folytat: „Nem kétlem, hogy a tekintély, a mesteri tudás (Meistertum) az egyéniség magasabbrendű kibontakozását követeli meg mindazoktól, akik elkötelezik magukat mellette, mint a túl korai és túl könnyen vett emancipáció minden formája.” Strauss nem bíz abban, hogy a tekintély és az emancipáció birkózásából az előbbit hozhatja ki győztesnek, és azért a tekintély mellé a mesteri tudást párosítja, az emancipáció mellé pedig két ellenszenves, megszorító jelzős szerkezetet. Épp ilyen joggal írhatná valaki más, aki a felvilágosodásnak drukkol: „Nem kétlem, hogy az emancipáció, a mesteri tudás az egyéniség magasabbrendű kibontakozását követeli meg mindazoktól, akik elkötelezik magukat mellette, mint a túlélt és megcsontodosott tekintély minden formája.” Ez a nem-fair érvelési mód feltehetően arra vezethető vissza, hogy Strauss a viszolygásra, amelyet a tömegtársadalmak szörnyű gleichsaltoló hatalma vált ki belőle, képtelen fogalmi építményt emelni. Fellázad a baloldal 68-as szentjei ellen – ha úgy tetszik, királygyilkosságot követ el –, de mivel gondolatilag kevésbé éles (és kevésbé cinikus), mint Müller, nem a szellemes részizagságokkal zsonglörködő aforisztikus-töredékes kifejezési módot választja, hanem az esszé-formát, amelyet azonban ez esetben nem képes kitölteni. Helyesen látja-érzi, hogy a haladás-vallást először az

ökológiai tények ingatták meg. Marx még töretlenül bízott abban, hogy a természeti korlátok korlátlanul visszaszoríthatók (Zurückweichen der Naturschranken), de a természet azóta igen nyomatókos formában korlátokat szabott ennek a derülátásnak. Ezzel kétségessé váltak civilizációnk perspektívái. Fennmaradásunk függ attól, hogy sikerül-e újabb, természet- és emberbarátabb alternatívákat találnunk fejlődésünk számára. Strauss ezek helyett az alternatívák helyett régi-jó romantikus receptet ajánl, az igazi, mély jobboldaliságot, vagyis azt, hogy avassuk élményünké „az olyan emlékezés túlsúlyos hatalmát, amely nem annyira az állampolgárt, mint az *embert* ragadja meg, és amely elmagányosítja és megrendíti őt a modern, felvilágosodott viszonyok között, melyekben köznapi életét éli.” Strauss lázadásra szólít fel „a jelen totális uralma” ellen, a mitikus korokba nyúló felderítetlen múlt, továbbá olyan kigúnyolt értékek védelmében, amilyen a tekintély, az érosz, a katonák, és az egyházak. És persze a nemzeti identitás védelmében is. „Az entellektüellek nem az idegenek kedvéért barátságosak az idegenekhez, hanem mert acsarognak arra, ami a mienk, és mindazt üdvözlik, ami szétrombolja ezt” – az efféle igazságok, különösképpen a mai Németországban, ahol az idegenellenesség nem csak a szélsőjobboldali akciókban nyilatkozik

meg, hanem az idegenekkel kapcsolatos bírói, ügyészi és hivatalnoki tevékenység hétköznapijaiban is, csak provokatív-aforizmatikus formában volnának kifejezhetőek, és még így is kínosan hatnának. A „tisztá” jobboldaliság eljut a nagy német „Mienk”-ig, melyet az idegenek és idegenbarát, kútmérgező értelmiségiek a létében fenyegetnek, vagyis eljut – szellemi értelemben – a nemzeti tisztogatás erkölcsi jogának hirdetéséig.

Talán igaza van Heiner Müllernek: a két fél-Németország eltűnt az egyesülés után. Az így létrejött vákuumban mégis sor került valami magasztos találkozásra. Két igen prominens személy, az ország keleti, illetve nyugati felének legelismertebb drámaírói baloldali-marxista múltjukból csak valamiféle romantikus antikapitalizmust öröztek meg. Ennek talaján állva kegyetlen nacionalista-rasszista háborúkat eszményítettek. Müller a technikai civilizáció brutalizáló hatásáról elmélkedik, Strauss pedig a tiszta nemzet álmát dédelgeti. Ha másért nem, pusztán ezért a harmóniáért örülhetünk annak, hogy megszületett a német egység.

MEGJELENT A WHO IS WHO IN THE HUNGARIAN PARLIAMENT

A Magyar Hírlap Rt. megjelentette a magyar nyelven nagy sikert aratott Parlamenti ki kicsoda című kiadványát angol nyelven, könyv alakban.

A könyvben megtalálható a hat Parlamentbe jutott párt 386 képviselőjének legfontosabb adatai és fotója. Az olvasó megismerkedhet a magyar választási rendszerrel, a törvény előkészítési menetével, a képviselők jogállásával, valamint a parlamenti bizottságok vezetőinek névsorával.

A kiadvány mindazoknak szól, akik a magyar politika, a gazdaság és a törvényhozás iránt érdeklődnek.

A könyv ára: 484 Ft + postaköltség

Megrendelhető levélben a Magyar Hírlap Rt. címén:

1087 Budapest, Kerepesi út 29/B.
 terjesztési osztály, vagy
 faxon: 210-3750 számon.

Megrendelőlap

Megrendelem a „Who is Who in the Hungarian Parliament” című könyvet .....
 példányban 440 Ft + 10% áfa + postaköltség példányonkénti áron. Kérjük a
 könyvet a következő címre eljuttatni:
 .....

A megrendelt könyv árát a szállítás után számlájuk alapján 8 napon belül átutalással
 rendezem.

Dátum: ..... Aláírás: .....